

Гарбар І. В.,старший викладач кафедри сучасних мов
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**Гарбар А. І.,**старший викладач кафедри сучасних мов
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

СИНТАКСИЧНІ АНОРМАТИВИ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

Анотація. У статті проаналізовано найпоширеніші синтаксичні помилки у фаховому мовленні. Зокрема, увагу зосереджено на вживанні віддієслівних іменників на *-ни(я)*, розщеплених присудках, конструкціях з предикативними формами на *-но, -то*, дієприкметникових зворотах з дієчем в орудному відмінку, пасивних конструкціях. Зазначено, що однотипні ланцюжки із віддієслівних іменників призводять до громіздкості висловлювання. Розщеплені присудки вважають аномативами через неправильне семантичне узгодження компонентів, невдале калькування з російської мови. Зауважено, що активні конструкції є важливою ознакою синтаксису сучасної української літературної мови, а вживання пасивних конструкцій має бути вмотивованим. Речення з предикативними формами на *-но, -то* варто вживати, коли йдеться про наслідки якихось заходів чи подій у момент мовлення, а дійова особа не згадана. Зазначено, що доречно використовувати активні конструкції, якщо є потреба вказати на дійову особу. З'ясовано відмінності між безпідметовими конструкціями з предикативними формами на *-но, -то* та підметовими конструкціями з пасивними дієприкметниками.

На порушення норм сучасної української літературної мови вказують типові синтаксичні помилки фахового мовлення, які проаналізовані на фактичному мовному матеріалі. Подано нормативні конструкції з предикативними формами на *-но, -то*, у яких наголошують на результаті певної дії без зазначення дійової особи; речення, у яких замість пасивних дієприкметників ужито предикативні форми на *-но, -то*; приклади заміни віддієслівних іменників дієприкметниками, особовими формами дієслова, іншими іменниками, предикативними формами на *-но, -то* тощо.

Звернено увагу на розбіжності в поглядах науковців щодо використання синтаксичних одиниць у фаховому мовленні: розщеплених присудків, віддієслівних іменників. Щодо заміни пасивних конструкцій на активні думки науковців однакові.

Ключові слова: синтаксичні аномативи, віддієслівні іменники, розщеплені присудки, активні конструкції, пасивні конструкції, предикативні форми.

Постановка проблеми. Культура мовлення має вагомий соціальний значення, так як забезпечує ефективне виконання професійних обов'язків, підвищує рівень культури особистості та загалом суспільства. Саме тому вивчення синтаксичних аномативів – неправильно побудованих та недоречних конструкцій, є наразі актуальним. Для фахівців будь-якої галузі досить важливим є дотримання правил поєднання слів у словосполученнях та реченнях. Отож проаналізуємо синтаксичні аномативи, які найчастіше використовуються у фаховому мовленні: надмірне

використання віддієслівних іменників на *-ни(я)*; неправильне семантичне узгодження компонентів у сполученнях «дієслово+віддієслівний іменник»; недоречне вживання предикативних форм на *-но, -то*; не властиві для фахового мовлення речення з пасивними дієприкметниками; дієприкметникові звороти з виконавцем дії в орудному відмінку.

На формування синтаксису українського фахового мовлення тривалий час впливала російська мова, що й призвело до втрати національної неповторності. К. Городенська зазначає, що варто поновити у синтаксичній структурі ті одиниці, які засвідчують своєрідність української мови, відбивають її самобутній національний колорит [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в українському мовознавстві здійснюють поглиблений аналіз синтаксичних одиниць І. Вихованець, Н. Іваницька, А. Загнітко, К. Шульжук, К. Городенська, М. Вакулєнко, М. Гінзбург, П. Селігей, Р. Рожанківський, Т. Бондаренко. Дослідженням предикативних форм на *-но, -то* займалися Ю. Шевельов, С. Смерчинський, А. Даниленко, В. Сімович, О. Курило. Пасивні конструкції у своїх працях проаналізували О. Лаврінець, А. Коваль, М. Плющ, Н. Непійвода та інші. По-новому висвітлили проблему змістової організації речення Т. Ломтева, В. Гак, О. Падучева, Н. Арутюнова, Т. Шмельова.

Мета статті – сформулювати практичні рекомендації щодо нормативного використання синтаксичних конструкцій у фаховому мовленні. Основними шляхами досягнення мети є вивчення та аналіз синтаксичних одиниць у працях українських науковців.

Основний матеріал. У сучасному українському мовознавстві немає єдиної думки щодо використання віддієслівних іменників у фаховому мовленні і це ускладнює їх практичне використання. Зауважимо, що в українській мові доконану чи недоконану дію можна чітко розрізнити як одним дієсловом, так і віддієслівним іменником. Продемонструємо це на прикладах: доконана дія – *відхилити, відхилення*, недоконана – *відхилювати, відхилювання*; доконана дія – *набути, набуття*, недоконана – *набувати, набування*; доконана дія – *змінити, змінення*, недоконана – *змінювати, змінювання* тощо. Варто пам'ятати, що у точних науках важливим є розрізнення дії за тривалістю та повторюваністю, наприклад: *відхилення магнітної стрілки компаса* (разова дія) – *відхилювання магнітної стрілки компаса* (повторювана дія) – *відхилення магнітної стрілки компаса* (тривала дія); *обігрівання приміщення* (разова дія) – *обігрівання приміщення* (повторювана, тривала дія). Українським формам відповідає один російський відповідник –

отклонение, обогрвание. На думку М. Вакуленка, dokonаний вид дієслова змінюється у разову (або короткочасну) дію відповідного віддієслівного іменника, недоконаний – у повторювану, тривалу дію [2, с. 355, 358]. Використовуючи в українській мові різноманітні форми віддієслівних іменників, можна виокреmlювати дуже тонкі поняття (на відміну від англійської, російської та інших мов) та вживати найточніший термін.

Проте науковці З. Мацюк та П. Селігей зауважують, що в одному реченні не треба нагромаджувати однотипні ланцюжки із віддієслівних іменників, бо вони призводять до громіздкості, немилозвучності, неясності, двозначності [3, с.212; 4, с. 41]. Так, наприклад, конструкцію *здійснення вимірювання температури приміщення* варто змінити на конструкцію *здійснити вимірювання температури приміщення*, або *щоб здійснити вимірювання температури приміщення*; конструкцію *при озвученні результатів змагання* варто змінити на конструкцію *коли озвучували результати змагання*; конструкцію *запровадження використання інтерактивних методів навчання у закладах вищої освіти* варто змінити на конструкцію *запровадити використання інтерактивних методів навчання у закладах вищої освіти* тощо.

На думку С. Караванського, недосконалим є висловлювання, у якому часто вживаються слова з однаковою кінцівкою [5, с. 48]. Віддієслівні іменники варто замінити:

- неозначеною формою дієслова (не *вжиття рішучих заходів*, а *вжити рішучих заходів*; не *складання іспиту*, а *складати іспит*; не *називання функції мови*, а *назвати функції мови*);

- дієприслівником (не *при користуванні фразеологізмами*, а *користуючись фразеологізмами*; не *при устаткуванні цеху*, а *устатковуючи цех*; не *під час виконання вимірювання площі приміщення*, а *вимірюючи площу приміщення*); особовою формою дієслова (не *врахування рекомендації інвестора під час складання кошторису*, а *складаючи кошторис, врахували рекомендації інвестора*; не *підприємство здійснює перевезення вантажів залізничним транспортом*, а *підприємство перевозить вантажі залізничним транспортом*);

- безособовою формою дієслова на *-но, -то* (не *провели модернізування основних засобів виробництва*, а *модернізовано основні засоби виробництва*; не *відбулося реєстрування всіх учасників конференції*, а *зареєстровано всіх учасників конференції*);

- іншим іменником (не *режим нагрівання*, а *режим нагріву*; не *розривання сторінки*, а *розрив сторінки*; не *поточне контролювання*, а *поточний контроль*).

У фаховому мовленні доволі часто замість синонімічного дієслова вживають сполучення, у якому неозначена форма дієслова поєднується з віддієслівним іменником (розщепленим присудком). У таких конструкціях значення передає іменник, а дієслово є зайвим, оскільки повторює значення дії, вираженої віддієслівним іменником. Порівняємо: *організувати використання – використовувати*; *здійснити прогнозування – прогнозувати*; *виконувати аналіз – аналізувати* тощо. Думки науковців щодо використання розщеплених присудків не є однозначними.

Анормативами їх вважають:

- через неправильну семантичну відповідність компонентів, невдалий переклад з російської мови. Порівняємо: *вирішити*, а не *прийняти рішення*; *порозумітися*, а не *прийти до згоди* тощо;

- через неможливу сполучуваність допоміжних дієслів з віддієслівними іменниками, наприклад: *питання порушити* –

нормативна сполука, анорматив – *питання підіймати, питання загострювати*; *допускатися помилки* – нормативна сполука, анорматив – *допускатися розкрадання*;

- через беззмістовність, наприклад: *допускається урізноманітнення освітніх методів, організувати вшанування пам'яті, проводити маркування товару* тощо.

П. Селігей зауважує, що в українській мові дію зазвичай можна передати й без розщепленого присудка [4, с. 46]. Порівняємо: *провести попереднє розрахування – попередньо розрахувати*; *давати вказівки – розпоряджатися* тощо. У науково-технічній мові, як зауважує Р. Рожанківський, вимушене використання іменних складених присудків (розщеплених присудків), буває тоді, коли у цьому присудку іменник – це термін (термінний елемент), а семантично відповідного терміна з дієсловом немає в терміносистемі, наприклад: *виконувати оброблення різанням* замість *обробляти різанням*; *здійснювати лінійне згладжування швидких коливань* замість *лінійно згладжувати швидкі коливання*. Без визначення нових понять простіші конструкції вживати не можна [6, с. 37].

Однак З. Мацюк зауважує, що розщеплені присудки мають низку переваг над дієсловами, так як краще запам'ятовуються, надають висловлюванню офіційності: *надати рекомендації – рекомендувати, висловити подяку – подякувати*; іменник у розщепленому присудку чітко характеризує явище, порівняємо: *переговорити з другом* (розмовний стиль) – *вести переговори* (офіційно-діловий стиль); розщеплений присудок може бути поширеним означенням, наприклад: *надати чергову (декретну, академічну) відпустку*; розщеплений присудок може відрізнитися значенням від синонімічного дієслова, наприклад: *надати підтримку – підтримати, проводити змагання – змагатися* тощо [3, с. 212–213].

Анормативами фахового мовлення є дієприкметникові звороти з виконавцем дії в орудному відмінку: *результати досліджень отримані (ким?) науковцями*; *спортивні нормативи виконані (ким?) студентами*. Варто замінити дієприкметникові звороти підрядними реченнями: *результати досліджень, що їх отримали (хто?) науковці*; *спортивні нормативи, які виконали (хто?) студенти*. Іноді підрядне речення, що замінило орудний відмінок діяча, обтяжує вислів. Проаналізуємо варіанти речень: 1. *Проведені вченими дослідження у галузі кібернетики мали вагомe наукове значення*. 2. *Дослідження у галузі кібернетики, що їх проводили вчені, мали вагомe наукове значення*. 3. *Дослідження вчених у галузі кібернетики мали вагомe наукове значення*. Нормативним є третє речення: у ньому немає дієприкметникових зворотів з додатком в орудному відмінку, який позначає виконавця дії і відповідає на питання *ким?*, конструкція не переобтяжує текст підрядним реченням. Проте не є помилкою додаток в орудному відмінку, коли позначає знаряддя дії та відповідає на питання *чим?*, наприклад: *картину написано (чим?) аквареллю*; *ламінат розрізано (чим?) новим різакom*.

У фаховому мовленні треба усувати пасивні конструкції, які є штучними та не характерними для української мови, замінювати їх на активні, де це можливо. Науковці О. Курило, К. Городенська вважають, що саме активні конструкції є важливою ознакою синтаксису сучасної української літературної мови. Радять будувати речення, у яких додатком є об'єкт, а дію, спрямовану на додаток, описує присудок [1, с. 14]. Органічно звучать активні конструкції: *працівник складає звіт*, а не *звіт складається працівником*; *комісія затвердила кошторис*, а не

кошторис затверджується комісією тощо. Р. Рожанківський рекомендує замість безособових пасивних конструкцій використовувати предикативні форми на *-но, -то*: *текст аналізовано в контексті, а не текст аналізується в контексті; проблему розроблювано в аспекті, а не проблема розробляється в аспекті*. За нормами української мови доречно дієслова на *-ся* вживати у зворотніх конструкціях, у якій підмет водночас є суб'єктом і об'єктом: *приєднатися до конференції в режимі онлайн, сперечатися з приводу результатів дослідження*.

Ю. Шевельов називає природними речення, у яких ужито дієслівні форми на *-но, -то* замість пасивних дієприкметників. Дія – основа думки у реченнях з предикативними формами на *-но, -то*, на відміну від речень з пасивними дієприкметниками, у яких деталізація дії не є важливою [7, с. 433]. Прикладом можуть слугувати такі речення: *У «Довіднику зі слововживання» репрезентовано паронімічні та синонімічні ряди, плеонастичні та тавтологічні сполуки, а не У «Довіднику зі слововживання» репрезентовані паронімічні та синонімічні ряди, плеонастичні та тавтологічні сполуки; До кожної теми подано рекомендації щодо правильного й небажаного використання слів, словосполук та словоформ, а не До кожної теми подані рекомендації щодо правильного й небажаного використання слів, словосполук та словоформ*.

У процесі усунення суб'єкта (виконавця дії) конструкції з предикативною формою на *-но, -то* є кінцевою ланкою у ланцюжку пасивних конструкцій: *Інспектори з техніки безпеки провели огляд будівельного майданчика. → Огляд будівельного майданчика проведений інспекторами з техніки безпеки. → Огляд будівельного майданчика проведено*. Предикативні форми на *-но, -то* надають реченню певного відтінку результативності й минулості: вони виражають недавно завершену дію. Через це їх зазвичай уживають без допоміжного дієслова *було* [8, с. 29].

З'ясуємо, що є відмінним між безпідметовими конструкціями з формами на *-но, -то* (*статут прийнято; наказ підписано*) і підметовими конструкціями з пасивними дієприкметниками (*статут прийнятий трудовим колективом; наказ підписаний ректором*). М. Гінзбург зазначає, що обидві конструкції є нормативними, однак, коли треба виділити присудок (наголосити на дії) доречно безпідметові конструкції. Наприклад, у реченні *Рішення прийнято одностайно* акцентовано на події (*прийнятті*), а не на ознаках *рішення*. Підметові ж речення треба вживати, якщо потрібно вказати не дію, а ознаки, набуті підметом унаслідок дії [8, с.30]. У реченні *Вакцини були використані після ретельної перевірки* дієприкметник не варто замінювати безособовою формою, бо тут зазначено саме властивість (*використані вакцини*). Конструкції з предикативними формами на *-но, -то* доречно вживати у реченнях, у яких зазначають результати певних дій, а суб'єкта не згадують. Порівняємо: *Виявлено основні недоліки у курсовій роботі, а не У курсовій роботі студента виявлені основні недоліки; На занятті з української мови проаналізовано способи творення термінів, а не На занятті з української мови викладачем проаналізовані способи творення термінів*.

Висновок. Провівши наукові розвідки щодо синтаксичних анормативів у фаховому мовленні, можна дійти висновку:

– варто уникати неприродних пасивних конструкцій, які спотворюють логіку вислову, замінюючи їх, де це можливо, на активні;

– використовувати предикативні форми на *-но, -то* замість безособових пасивних конструкцій, або коли у реченні увага читача спрямована на об'єкт або дію, а суб'єкт дії не вказаний;

– не варто вживати дієприкметникові звороти з додатком в орудному відмінку, який позначає виконавця дії та відповідає на питання *ким?*; додаток в орудному відмінку доречно вживати в тому разі, коли він відповідає на питання *чим?* та позначає знаряддя дії;

– не варто в одному реченні нагромаджувати однотипні ланцюжки із віддієслівних іменників;

– варто вживати розщеплений присудок тоді, коли він відрізняється значенням від синонімічного дієслова, є поширеним означенням або точно характеризує певне явище.

Література:

1. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 2001. Вип. IV. С. 11–15.
2. Вакулєнко М. Проблеми вживання віддієслівних іменників в українській науковій мові. *Studia Linguistica*. Київ, 2010. Вип. 4. С. 353–359.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навчальний посібник. Київ, 2006. 352 с.
4. Селігей П.О. Іменниковість versus дієслівність: у пошуках золотої середини. *Мовознавство*. 2014, № 4. С.36–55.
5. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ, 2001. 233 с.
6. Рожанківський Р. Синтаксично-стилістичні риси науково-технічної мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. «Серія: Проблеми української термінології». Львів, 2009, № 648. С. 34–38.
7. Шевельов Ю. Історичні перипетії однієї синтаксичної конструкції у східнослов'янських мовах (безособові речення на *-но, -то* із знах. відмінком додатка). Вибрані праці: У 2 кн. Кн. 1. Мовознавство. Київ, 2008, 583 с.
8. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: Практичні висновки з рекомендацій мовознавців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. «Серія: Проблеми української термінології». Львів, 2008, № 620. С. 26–32.

Garbar I., Garbar A. Syntax anormatics in professional speech

Summary. The article analyzes the most common syntactic errors in professional speech. In particular, attention is focused on the use of verbal nouns ending in *-nn(a)*, nominal compound predicates, constructions with predicative forms ending in *-но, -то*, participial constructions with the verb in the instrumental case, passive constructions. It is noted that the same type of chains of verb nouns lead to cumbersome utterances. Nominal compound predicates are considered anomortive due to incorrect semantic agreement of components, poor copying from the Russian language. It is noted that active constructions are an important feature of the syntax of contemporary Ukrainian literary language, and the use of passive constructions should be motivated. Sentences with predicative forms ending in *-но, -то* should be used when it comes to the consequences of some measures or events at the time of speech, and the subject is not mentioned. It is noted that it is appropriate to use active constructions if there is a need to indicate the subject. The differences between subjectless constructions with predicative forms ending in *-но, -то* and subject constructions with passive adjectives are clarified.

Violations of the norms of contemporary Ukrainian literary language are indicated by typical syntactic errors

in professional speech, which are analyzed on the basis of actual language material. Normative constructions with predicative forms ending in *-no*, *-to* are given, which indicate the results of a certain action without specifying the subject; sentences in which adjective forms ending in *-no*, *-to* are used instead of passive verbs; examples of replacing verbal nouns with adverbs, personal verb forms, other nouns, predicative forms ending in *-no*, *-to*, etc.

Attention is drawn to the differences in the views of scientists on the use of syntactic units in professional speech: nominal compound predicates, verbal nouns. Concerning the replacement of passive constructions with active ones, scientists are unanimous.

Key words: syntactic anomalies, verbal nouns, nominal compound predicates, active constructions, passive constructions, predicative forms.